

Nowak, Zenon H.

"Die Feuerwaffen des Deutschen Ritterordens bis zur Schalcht bei Tannenberg 1410. Bestände, Funktion und Kosten, dargestellt anhand der Wirtschaftsbücher des Ordens von 1374 bis 1410", Volker Schmidtchen, Lüneburg 1977 : [recenzja]

Komunikaty Mazursko-Warmińskie nr 3, 347-348

1979

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

R E C E N Z J E i O M Ō W I E N I A

Volker Schmidtchen, *Die Feuerwaffen des Deutschen Ritterordens bis zur Schlacht bei Tannenberg 1410. Bestände, Funktion und Kosten, dargestellt anhand der Wirtschaftsblätter des Ordens von 1374 bis 1410*, Nordostdeutsches Kulturwerk, Schriftenreihe Nordost-Archiv, bearb. und hrsg. von E. Jäger, Lüneburg 1977, ss. 93 + mapa.

Autor tej niewielkiej książeczki zajmuje się bronią palną w państwie krzyżackim aż do roku 1410. Zakon Krzyżacki, przywiązujący wielką wagę do spraw militarnych, stosunkowo wcześniej zaopatrzył się w tę broń. Zagadnienie to można badać na podstawie przechowywanej w muzeach broni, której jednak z tego czasu zachowało się niewiele i stąd jej ograniczona przydatność badawcza. Najczęściej więc historycy muszą zadowolić się zachowanymi inwentarzami zamków i rachunkami. Ten rodzaj materiału źródłowego stał się podstawą dla Volkera Schmidtchena. Wykorzystał on przede wszystkim inwentarze zamków krzyżackich, wydrukowane przez Walthera Ziesemera oraz rachunki podskarbiego Zakonu za lata 1399—1409, opracowane przez Ericha Joachima¹.

Zagadnienie broni palnej w państwie krzyżackim przedstawia autor w czterech rozdziałach. Pierwszy z nich omawia rozwój broni palnej w XIV wieku. Zawiera on sporo szczegółów z zakresu techniki i produkcji tej broni. Znane były wówczas działa „kamienne” (Steinbüchsen) i „ołowiane” (Lotbüchsen). Nazywane tak od używanych pocisków i w zależności od ich średnicy (nie kalibru) działa „kamienne” dzieliły się na lekkie (12—20 cm), ciężkie (25—45 cm) i olbrzymie (50—80 cm). Działo składało się z krótkiej lufy i komory prochowej. Pocisk w lufie uszczelniano gliną lub kawałkami drewna, tak by w całości wypełniał jej światło. Proporcje prochu do ciężaru pocisku kształtowały się jak 1 : 19. Z działa strzelano jedynie 1—2 razy dziennie, gdyż przygotowania do wypalenia były bardzo pracochłonne. Działa „ołowiane” odlane z brązu lub kute z żelaza posiadały średnicę lufy dla pocisków od 1—6 cm. Ciężar pocisków wynosił od 1,5—3 kg. Pociski kamienne ważyły znacznie więcej, ze względu na swoją wielkość. Autor uwagi te ilustruje rysunkami i rycinami z rękopisów.

Rozdział drugi zawiera rozważania na temat liczby dział w zamkach krzyżackich w latach 1374—1410 na podstawie inwentarzy zamkowych. Poza Malborkiem działa znajdowały się w 22 zamkach, mianowicie: w Królewcu, Elblągu, Dzierzgoniu, Balczie, Brandenburgu (Pokarminie), Ragnecie, Kłajpedzie, Ostródzie, Brodnicy, Kowalewie, Toruniu, Człuchowie, Świdwinie (Nowa Marchia), Gdańsku, Gniewie i na wyspie Gotlandii. Najstarszy wykaz broni palnej, zawarty w inwentarzu zamku Lipieńka (ziemia chełmińska), pochodzi z 1374 roku. Kronikarz Posilge wspomina jednak, że Krzyżacy użyli dział podczas oblegania Kowna w roku 1362. Prawdą jest, że nie zachowały się najstarsze inwentarze zamków krzyżackich, gdyż te, które wchodziły w skład wielkiej księgi urzędów Zakonu Krzyżackiego (*Das grosse Ämterbuch des Deutschen Ordens*), spisane zostały dopiero w kancelarii wielkiego komtura na początku 1400 roku. Nie wszystkie wcześniej sporządzone inwentarze zamieszczone zostały w tej księdze. Z tego względu początkową datę pojawienia się broni palnej w Prusach należałoby przesunąć na okres wcześniejszy. Na

¹ *Das grosse Ämterbuch des Deutschen Ordens*, hrsg. von W. Ziesemer, Danzig 1921; *Das Marienburger Tressterbuch der Jahre 1399—1409*, hrsg. von E. Joachim, Königsberg 1896.

każdym zamku znajdowały się lekkie działa „kamienne” i „ołowiane”, które stanowiły jego stałe wyposażenie. Natomiast działa ciężkie zaliczyć należy do wyposażenia operacyjnego. Zamki dysponowały także sprzętem do wytwarzania prochu. W księdze podskarbiego znajduje się wzmianka, że w 1409 roku produkcją prochu na zamku elbląskim zajmowała się kobieta. W związku z wyposażeniem zamków w broń palną pojawiła się nowa funkcja, mianowicie puszkarz (Büchsenmeister).

Trzeci rozdział poświęcony jest zamkowi malborskiemu jako centrum produkcji palnej broni i amunicji. Jest to rozdział bardzo interesujący ze względu na podjęcie nie opracowanego dotąd w literaturze tematu: zamki krzyżackie jako ośrodki gospodarki w Prusach. Malbork pełnił rolę centralnego ośrodka produkcji palnej broni dla wszystkich zamków państwa krzyżackiego. W ostatniej ćwierci XIV stulecia działa odlewano już tylko z brązu. Odlewów tych dokonywano z miedzi (90%) i cyny (10%). Technika odlewów była ta sama, co przy produkcji dzwonów. W tym czasie rezygnowano powoli z wyrobu kutych dział z żelaza. Poza tym w Malborku wytwarzano potrzebne akcesoria do dział, np. stojaki, kłocze, wozy.

W czwartym i ostatnim rozdziale autor próbuje określić koszty produkcji broni palnej w Prusach. Z braku pełnych danych obliczenia mają charakter orientacyjny. Na produkcję dział w latach 1401—1403 wydał Zakon tylko 60 grzywien, natomiast w latach 1408—1409 aż 1475,5 grzywiny, tj. o 2459% więcej. W ostatnich latach przed „wielką wojną” nastąpił wzrost zbrojeń, czego świadectwem są właśnie wydatki na broń palną.

Żałować jednak należy, że autor nie przedstawił, choćby w sposób jedynie porównawczy, powyższego tematu na szerszym tle, zwłaszcza baliwatów Zakonu Krzyżackiego w Rzeszy Niemieckiej, gdzie pierwsze działa pojawiły się w latach 1359 i 1365. Druga sprawa przezeń całkowicie pominięta, to wpływ broni palnej na budownictwo zamkowe.

Książeczka Schmidteheny jest zgrabnie napisana i ładnie wydana, co podkreślają interesujące ilustracje i rysunki oraz mapa zamków krzyżackich w Prusach (przedruk z 1827). Adresowana jest do szerszego kręgu odbiorców, interesujących się historią wojskowości. Spełnia ona jedynie zadanie jako praca o charakterze popularnonaukowym, gdyż nie potrafi zastąpić rozprawy Bernharda Rathgena (1922), która jest nadal najpełniejszym opracowaniem broni palnej w państwie krzyżackim, szczególnie do roku 1410, ze względu na szerokość ujęcia i wykorzystanie materiału źródłowego².

Zenon H. Nowak

Knud Rasmussen, *Die Hvländische Krise 1554—1561*, Københavns Universitets Slaviske Institut, „Studier” I, Universitetsforlaget, København 1972, ss. 241 + 2 mapki.

Sekularyzacja Prus Zakonnych w 1525 roku była wzorem dla sekularyzacji Inflant w roku 1561. Ta znana już wcześniej teza znajduje pełniejsze uzasadnienie w recenzowanej książce. Rozprawa Rasmussena doczekała się w naszej literaturze dwóch omówień, choć ze względu na podjętą w niej te-

² B. Rathgen, *Die Pulverwaffe im Deutschordenstaate bis zum Jahre 1450*, Elbinger Jahrbuch, H. 2, 1922, ss. 1—116. Artykuł ten bez zmian przedrukowany został w monografii B. Rathgena, *Das Geschütz im Mittelalter*, Berlin 1928.